

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन

✍ रामचन्द्र ढकाल*

लेखसार

सिकाइ सहजीकरण सँगसँगै विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने प्रणाली निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली हो । सबै विद्यार्थी एकै हुँदैनन्, सबैको सिक्ने क्षमता फरक फरक हुन्छ भन्ने मान्यतामा आधारित यस प्रणालीमा शिक्षकलाई सधैं सबै विद्यार्थीले जान्ने गरी कसरी शिक्षण गर्न सकिन्छ भन्ने तरिकाको ज्ञान हुनु जरुरी हुन्छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनबाट विद्यार्थीहरूको आन्तरिक क्षमता र सिकाइको गति पहिचान गर्न सकिने र विद्यार्थीले कसरी सिक्ने रहेछन् भन्ने कुराको जानकारी प्राप्त हुने भएकाले शिक्षकलाई आफ्नो सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा सुधार गरी प्रभावकारिता ल्याउन सहयोग गर्दछ । विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तर पत्ता लगाई वास्तविक अवस्थाबाट सुधारका लागि थप तथा परिष्कृत सिकाइ क्रियाकलाप गर्ने यो प्रणाली रेजा लगाउने र फेल गर्न नपाइने बुझाई तथा गराइका कारण कार्यान्वय कर्ता शिक्षकहरूमा हालसम्म पनि अस्पष्ट रहेको देखिन्छ । विद्यार्थीहरूमा पनि फेल नहुने भएपछि किन पढ्ने भन्ने सोचका कारण पनि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारिता कम भएको देखिन्छ ।

विषय प्रवेश

विद्यार्थीको सिकाइको गति र अवस्थालाई लिखित परीक्षा (Paper and pencil test) बाट मात्रै मापन गर्न सकिँदैन । सिकारुको व्यवहारमा आएको परिवर्तनको अवस्था अवलोकन नगरी मूल्याङ्कन पूर्ण हुँदैन । विद्यार्थीले नियमित रूपमा सिकेको अवस्था विश्लेषण गरी उनीहरूमा देखिएका सिकाइ समस्याहरू पहिचान गर्दै थप सिकाइका लागि प्रोत्साहन गर्न नियमित रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन हुनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि सिकारुले सिक्नुपर्ने र सिकिरहेका कुराहरूलाई व्यवस्थित रूपमा अवलोकन गर्नुपर्ने हुन्छ । मूल्याङ्कन सम्बन्धमा गरिने यस किसिमको प्रक्रियालाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन भनिन्छ । बालबालिकाका लागि रमाइलो सिक्ने वातावरण तयार गरी सिक्ने गति र क्षमताअनुसार उनीहरूको अवस्था मूल्याङ्कन गर्दै पठनपाठनमा सुधार गर्ने प्रक्रिया निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन हो ।

राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०४९ ले प्राथमिक कक्षाका बालबालिकाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने नियमित परिपाटी बसाल्नुपर्छ भनी सुझाव दिएको छ । त्यस्तै उच्चस्तरीय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन

*अधिकृत, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, सानोठिमी

२०५५ ले प्राथमिक तहमा हाल विद्यमान गम्भीर शैक्षिक क्षति (विद्यालय छाड्ने र कक्षा दोहोऱ्याउने) को सिर्जना वर्तमान परीक्षा प्रणालीबाट भएको हो भनी निष्कर्ष निकालेको छ । यसलाई न्यून गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्म विद्यार्थीहरूलाई स्वाभाविक रूपमा तल्लो कक्षाबाट माथिल्लो कक्षामा चढ्न पाउने उदार कक्षोन्नतिको व्यवस्था गर्नुपर्छ । उदार कक्षोन्नतिको नीति अवलम्बन गर्दा अनवरत मूल्याङ्कनलाई सँगसँगै लैजानु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको लेखाजोखाका निम्ति वार्षिक परीक्षाका अतिरिक्त मासिक परीक्षा, लिखित तथा मौखिक परीक्षा, गृहकार्य, उपस्थिति र अभिलेखसमेतलाई आधार बनाइनुपर्छ भनी सुझाव दिएको छ । यसै प्रतिवेदनको सुझावअनुसार नेपालमा यस मूल्याङ्कन प्रणालीलाई शैक्षिक सत्र २०५६/५७ सालदेखि परीक्षणका रूपमा इलाम, चितवन, स्याङ्जा, सुर्खेत र कञ्चनपुर जिल्लामा लागु गरियो । हाल नेपालभरि नै यसलाई आधारभूत तह कक्षा १-७ सम्म लागू गरिएको छ । विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनमा देखिने गरी यसको प्रभावकारिता नरहे पनि यसलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन सरकार लागिपरेको छ ।

के हो त निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली ?

पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका सिकाइ उपलब्धिहरू विद्यार्थीले प्राप्त गरे कि गरेनन् भनी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापसँगै गरिने मूल्याङ्कन निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन हो । यसमा शिक्षकले विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने र सिकाइ सहजीकरणपश्चात् मूल्याङ्कनका औपचारिक तथा अनौपचारिक साधनहरूको प्रयोग गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरिन्छ । मूल्याङ्कनबाट प्राप्त सूचनालाई सिकाइ सुधारमा प्रयोग गरिन्छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा शिक्षक निरन्तर रूपमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनमा व्यस्त हुनुपर्छ भन्ने हैन तर शिक्षक सधैं के कुरामा सचेत रहनुपर्छ भने मैले कक्षाका प्रत्येक विद्यार्थीले बुझ्ने गरी कसरी शिक्षण गर्न सक्छु ? उनीहरूलाई के गर्दा अझ राम्ररी बुझाउन सकिन्छ ? भन्ने कुरामा चनाखो हुनुपर्छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रणाली भएकाले कमजोर विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि बढाउन यसको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई उदार कक्षोन्नतिसँग बढी जोडेर हेर्ने गरिन्छ । अझ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र उदारकक्षोन्नति एउटै हो भनेर बुझ्ने गरिन्छ । तर यी दुवै कुरा फरक फरक हुन् । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन एउटा कक्षाकोठाको सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापमा सुधार ल्याउने प्रक्रिया हो भने उदारकक्षोन्नति सरकारको नीति हो, जुन कक्षा उत्तीर्ण र अनुत्तीर्ण जस्ता निर्णय र स्तर निर्धारण जस्ता प्रक्रियाहरूसँग सम्बन्धित हुन्छ । कुनै एउटा कक्षामा प्राप्त गरेका निश्चित सिकाइ उपलब्धिका आधारमा प्राप्त गर्न नसकेको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकले थप कार्य गराई माथिल्लो कक्षामा पूरा गराउँछु भन्ने जिम्मेवारी लिएमा उक्त कक्षा चढाउन सक्ने नीतिलाई उदारकक्षोनीति भनिन्छ । तर उदारकक्षोन्नतिलाई फेल गर्न नपाइने वा फेल नहुने भन्ने गलत बुझाइ रहेको पाइन्छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रक्रियालाई यसरी पनि प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

१. विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया : यस चरणमा शिक्षकले विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्ने गरिन्छ । यस्ता क्रियाकलापमा विद्यार्थी सहभागिताको सुनिश्चितता गरिन्छ ।
२. विद्यार्थी मूल्याङ्कन : शिक्षकद्वारा सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियापश्चात् मूल्याङ्कनका औपचारिक (वार्षिक परीक्षा, अर्धवार्षिक परीक्षा) तथा अनौपचारिक (अवलोकन, कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य आदि) साधनद्वारा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरिन्छ । जुन जुन विद्यार्थी शिक्षकद्वारा दिइएको कार्य आफैँ गर्न सक्छन् तिनलाई उत्तम, शिक्षक तथा अरू साथीहरूको सहायताबाट कार्य गर्नेलाई मध्यम र शिक्षक तथा अरू साथीहरूको सहायताबाट पनि उक्त कार्य गर्न नसकेलाई सामान्य गरी विद्यार्थीहरूको वर्गीकरण गरिन्छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, अवलोकन, एकाइ परीक्षा, हाजिरी, व्यवहार परिवर्तन, प्रयोगात्मक कार्य, सिर्जनात्मक कार्य जस्ता साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ । जुन साधन प्रयोग गरिए तापनि पाठ्यक्रमले राखेको सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भयो या भएन सही मूल्याङ्कन हुनुपर्छ ।
३. विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अभिलेखीकरण : विद्यार्थी मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजालाई अभिलेखीकरण गरिनुपर्छ । अभिलेखीकरण गर्दा उत्तम विद्यार्थीलाई तिन रेजा वा क, मध्यम विद्यार्थीलाई दुई रेजा वा ख र सामान्य विद्यार्थीलाई एक रेजा वा ग दिनुपर्छ । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले विकास गरेको फाराम प्रयोग गरेर वा आफैँद्वारा फाराम निर्माण गरेर भए पनि अभिलेख राख्न सकिन्छ ।
४. शिक्षण योजनाको निर्माण : विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी अभिलेखीकरण गरिसकेपछि शिक्षकले जुन तौरतरिकाले सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गरेको छ, त्यसको परिणाम स्वरूप केही विद्यार्थी उत्तम, केही मध्यम र केही सामान्य भए भने कुन ढङ्गले सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गरेमा ती सामान्य विद्यार्थी मध्यम हुँदै उत्तममा पुग्छन् र मध्यम विद्यार्थीहरू उत्तममा पुग्न सक्छन् ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कनबाट शिक्षक स्वयम्ले आफ्नो सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको पनि मूल्याङ्कन गरी भावी सिकाइ सहजीकरण निर्माण गर्नुपर्छ । शिक्षकले शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगको कमी भयो कि, क्रियाकलाप विद्यार्थी वा विषयवस्तु सुहाउँदो भएन कि, शिक्षण विधि उपयुक्त भएन कि के भएको हो पहिचान गरी आवश्यकतानुसारको सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया गर्नुपर्छ ।
५. शिक्षण योजनाको कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन : विद्यार्थी मूल्याङ्कनपश्चात् निर्मित शिक्षण योजनालाई शिक्षकले कक्षाकोठामा कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । शिक्षण योजनाको मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति शिक्षक स्वयम् नै हो । सिकाइ सहजीकरण योजनाको कार्यान्वयन गरिसकेपछि विद्यार्थी मूल्याङ्कन

गरी सिकाइ उपलब्धि प्राप्त भयो कि भएन थाहा पाइन्छ । यसरी विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि, विद्यार्थी मूल्याङ्कन र अभिलेखीकरण, पुनः शिक्षण योजनाको निर्माण, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गर्दै एक वर्षभरिमा सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गरेमा कुनै विद्यार्थी फेल हुने भन्ने प्रश्न नै आउँदैन ।

विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा भएको व्यवस्था

कक्षा १ देखि ३ सम्म पूर्णरूपमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, कक्षा ४ र ५ मा ५० प्रतिशत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन ५० प्रतिशत आवधिक परीक्षा र कक्षा ६ र ७ मा ४० प्रतिशत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन ६० प्रतिशत आवधिक परीक्षाका आधारमा कक्षा चढाउने व्यवस्था रहेको छ । प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६३ कक्षा (१-३) र प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६५ कक्षा (४-५) ले कक्षा कार्य, परियोजना कार्य, व्यवहार परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य र हाजिरीका आधारमा रेजा लगाउने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा (६-८) ले प्रयोगात्मक कार्य वा परियोजना कार्य, कक्षा सहभागिता, सिकाइ सम्बद्ध सिर्जनात्मक कार्यहरू, कक्षाकार्य, उपलब्धि परीक्षा (साप्ताहिक परीक्षा, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा) र सिकाइ व्यवहारमा आएको परिवर्तन (सिकाइ उपलब्धि हासिल गरे नगरेको) मापदण्डहरू मध्येबाट आवश्यकतानुसार छनोट गरी मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । अझै शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्न चाहेका अन्य पक्ष थप्न सकिनेसमेत उल्लेख गरेको छ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको कार्यान्वयन अवस्था

२०६२ सालमा कक्षा ३ का विद्यार्थीहरूको गणित विषयको सिकाइ उपलब्धिमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रभावकारिता कस्तो छ भनी हेर्ने मेरो स्नातक तहको शोधपत्रको फिल्डमा तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि चितवन जिल्लाको एक विद्यालयमा जाँदा एक जना शिक्षकसँग निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कस्तो लाग्यो भनी सोध्दा अति राम्रो भन्ने उत्तर प्राप्त भएको थियो । फेरि कसरी ? भन्ने प्रश्न गर्दा शिक्षकबाट प्रथम त्रैमासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक गरी तिन ओटा परीक्षा लिनुपर्थ्यो, प्रश्नपत्र निर्माण परीक्षा सञ्चालन नतिजा प्रकाशन गर्दा एक महिना लाग्थ्यो तर अब दुई घण्टा निकालेर रेजा लगाए सकियो भन्ने जवाफ प्राप्त भएको थियो । २०७१ वैशाख महिनामा शैक्षिक तालिम केन्द्रमा सहजकर्ताका रूपमा आधारभूत तहका शिक्षकको पेसागत विकास तालिममा सहजीकरण गर्दा उक्त तालिमका सहभागीहरूलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा तपाईंहरूको विद्यालयमा अभ्यास कस्तो छ भनी सोध्दा सहभागीमध्येका एकले सर साँचो कुराभन्दा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका आधारमा परीक्षाफल प्रकाशित गरियो अब गएर रेजा लगाउने हो भन्नुभयो । कुरा सक्न नपाउँदै अर्को शिक्षकले हैन हैन रेजा त तिन पटक लगाउनुपर्छ भन्नुभयो । पहिलो त्रैमासिक परीक्षाको समयमा दोस्रो अर्धवार्षिक र तेस्रो वार्षिक परीक्षाको समयमा भन्ने जवाफ प्राप्त भएको थियो ।

२०७१ सालकै जेष्ठ महिनामा पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र स्थानीय पाठ्यक्रम सम्बन्धी तालिममा पुनः निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका बारेमा सहजीकरण गर्ने अवसर प्राप्त हुँदा तालिम हलमा प्रवेश गरेर तालिमका विषयवस्तु बोर्डमा लेखने बित्तिकै एक जना सहभागीबाट उठेर तपाईंले भन्नुपर्ने के के छ भन्नुहोस् । यस सम्बन्धी धेरै तालिम लिइयो भन्ने जवाफ प्राप्त भयो । उक्त कुरा सक्न नपाउँदै अर्को सहभागीबाट अस्ति भर्खर शिक्षा विभागबाट पनि यसको तालिम लिइएको थियो भन्ने उत्तर प्राप्त भएको थियो । दुई दिनको कार्यतालिका तर सुन्न कोही चाहँदैन थिए । भर्को नमानी पुनः त्यसो भए हजुरहरूको बुझाइ र अभ्यास कस्तो छ ? अनुभव आदानप्रदान गरौं भनें । त्यसपछि सहभागीहरूबाट रेजा लगाउने, रेजा प्रतिशत निकाल्ने प्रणाली, फेल गर्न नपाइने प्रणाली, कक्षा ५ सम्म तान्ने कक्षा ६ देखि ठेल्ने प्रणाली, कार्यान्वयनमा रहेका उत्तर प्राप्त भएका थिए ।

त्यसै वर्ष शिक्षकको पेसागत विकास तालिम लिएका शिक्षकहरूका लागि प्राविधिक सहायता गर्न सुनसरीको एउटा विद्यालयमा जाँदा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई कार्यान्वयन गर्नुभएको छ भनेर सोध्दा शिक्षकबाट लागु गरिएको छ भन्ने जवाफ प्राप्त भएको थियो । के के गर्नुभएको छ ? भनी पुनः प्रश्न सोध्दा शिक्षकबाट एउटा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अभिलेख राखिएको फायल दिइयो । जहाँ एक जना विद्यार्थीले पहिलो तिन ओटा पाठमा ३/३ ओटा रेजा पाएको चौथो पाठमा २ र पाचौं पाठमा १ ओटा रेजा पाएको देखियो । अनि प्रश्न गरें, सर यो विद्यार्थी यो पाठमा किन कमजोर ? कमजोर हुनुको कारण के हो ? प्रश्न सक्न नपाउँदै जवाफ आयो सर यहाँ पनि ३ रेजा नै लगाउनुपर्ने थियो र ?

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रमा रहँदा केही महिनाअगाडि विद्यालयको कार्य सम्पादन परीक्षणको सिलसिलामा पाल्पाको एक विद्यालयमा जाने अवसर प्राप्त भएको थियो । विद्यालयको अफिस कोठामा ठुला अक्षरमा मैले त निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको रेजा लगाई सकें तपाईंले नि ? लेखेको देखें । अनि मैले जिज्ञासा राखें । यस विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अभ्यास के छ ?

प्रधानाध्यापकले एक जना शिक्षकलाई बोलाउनुभयो । उहाँले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अभिलेख राखेको फायल देखाउनुभयो । फायल हेर्दा सबै जसो विद्यार्थीले कहिले तिन ओटा, कहिले दुई ओटा त कहिले एक ओटा मात्र रेजा पाएका रहेछन् ।

मैले एक वा दुई ओटा रेजा लगाएको ठाँउमा विद्यार्थी के कारणले कमजोर भयो ? कारण सोधें । तर उक्त शिक्षकको जवाफ यस्तो थियो “सर केही दिन अगाडि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सर्वप्रथम परीक्षण गरिएको जिल्ला सुर्खेत गएका थियौं, त्यहाँ त सबै विद्यालयमा रेजा पनि लगाउँदा रहेनछन् । हामीले त यति त गरेका छौं ।”

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली विद्यालयमा लागु गरिएको यतिका वर्ष भइसक्दा पनि रेजा लगाउने प्रणाली भन्ने बुझाइबाट माथि उठ्न सकेका छैनौं ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तर थाहा पाइसकेपछि रेजा लगाई अभिलेख राखेर सुधारका लागि शिक्षण गर्ने गरिन्छ । तर शिक्षा विभागले विद्यालयलाई भराउने तथ्याङ्क फाराममा कक्षागत सिकाइ उपलब्धि लेख्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । शिक्षकले रेजाबाट सिकाइ उपलब्धि निकाल्नु पर्ने भएकाले उसको ध्यान रेजा प्रतिशत कसरी निकाल्ने होला भन्नेमा मात्र जान्छ । शिक्षक तालिममा होस् वा कुनै शिक्षा सम्बन्धी कार्यशालामा होस् शिक्षकले रेजा प्रतिशत कसरी निकाल्ने भन्नेमा मात्र जोड दिन्छन् । अनि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिमहरू रेजा प्रतिशत निकाल्न सिकाउनेमा मात्र सीमित हुन्छन् । रेजा प्रतिशत पनि प्रथम त्रैमासिक, दोस्रो त्रैमासिक र वार्षिक गरी एक विषयलाई १०० पूर्णाङ्क मान्दा क्रमशः १०, ३०, ६० प्रतिशत अङ्क भारमा निकाल्ने अभ्यास सबैतिर पाइन्छ । धेरैजसो विद्यालयको अभ्यासलाई हेर्ने हो भने प्रथम त्रैमासिक बसें बिदा अगाडि, दोस्रो त्रैमासिक मङ्सिर महिना अन्तिम र वार्षिक फागुन महिनाको तेस्रो साता हुने गरेको पाइन्छ । कक्षा ५ को गणित विषयमा १८ ओटा पाठ छन् । प्रथम त्रैमासिक हुने समयमा पुग्दा ५ ओटा पाठ, दोस्रो त्रैमासिक परीक्षा हुने समयमा पुग्दा अरु थप ६ र वार्षिक परीक्षा हुने समयसम्ममा बाँकी सबै पाठ अध्यापन गराइसकिएको हुन्छ । ५ पाठको १० पूर्णाङ्कमा मूल्याङ्कन गर्दा एउटा पाठको पूर्णाङ्क २ हुन्छ । त्यस्तै ६ पाठको ३० पूर्णाङ्कमा मूल्याङ्कन गर्दा एउटा पाठको पूर्णाङ्क ५ हुन्छ भने बाँकी ७ पाठको ६० पूर्णाङ्कमा मूल्याङ्कन गर्दा एउटा पाठको पूर्णाङ्क ८.५ भन्दा बढी हुन्छ । सबै पाठको मूल्य बराबर हुनुपर्नेमा अगाडिका पाठको मूल्य कम र पछाडिका पाठको मूल्य बढी भयो । यसबाट विद्यार्थीको श्रेणी निर्धारणमा ठुलो असर गरेको हुन्छ ।

विद्यार्थीहरूमा परीक्षाको त्रास हटाउने, कक्षा दोहोर्‍याउने दर घटाउने, कक्षा छोड्ने दर घटाउने र कक्षामा नियमित गराउने उद्देश्यका साथ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली विद्यालयमा लागु गरियो । विद्यार्थीहरूलाई नियमित गराएपछि विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्ने, सिकाइ स्तर पत्ता लगाउने अनि सुधारका लागि शिक्षण गर्दा विद्यार्थी अनुत्तीर्ण हुने प्रश्नै आउँदैन । विद्यार्थीहरूलाई अनुत्तीर्ण नहुने गरी शिक्षण गर्ने भनेर लागु गरेको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन विद्यार्थीहरूलाई फेल गर्न पाउँदैन भन्ने बुझाइमा अडिएको छ ।

विद्यार्थीहरूको सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापपश्चात् स्तर पहिचान गर्न मूल्याङ्कनका औपचारिक तथा अनौपचारिक साधनहरूको प्रयोग गरिन्छ । यस्ता साधनमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, एकाइ परीक्षा, प्रथम त्रैमासिक परीक्षा, व्यवहार अवलोकन, अभिनय, परियोजना कार्य पर्दछन् । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन लागु गरेका सुरुका दिनहरूमा उल्लिखित मूल्याङ्कनका साधनमध्ये जुन साधन प्रयोग गरे पनि विद्यार्थीमा हासिल गराउन खोजेको सिकाइ उपलब्धि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न सके वा सकेनन् भन्ने कुराको जानकारी दिनुपर्दछ भन्ने मान्यता थियो । तर प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०६३ कक्षा (१-३) र प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०६५ कक्षा (४-५) ले कक्षा कार्य, परियोजना कार्य, व्यवहार परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य र हाजिरीका आधारमा रेजा लगाउने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा (६-८) ले प्रयोगात्मक कार्य वा परियोजना कार्य, कक्षा सहभागिता, सिकाइ सम्बद्ध

सिर्जनात्मक कार्यहरू, कक्षाकार्य, उपलब्धि परीक्षा (साप्ताहिक परीक्षा, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा) र सिकाइ व्यवहारमा आएको परिवर्तन (सिकाइ उपलब्धि हासिल गरे नगरेको) मापदण्डहरू मध्येबाट आवश्यकतानुसार छनोट गरी मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । अझै शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्न चाहेका अन्य पक्ष थप्न सकिनेसमेत उल्लेख गरेको छ । एउटा मूल्याङ्कनको साधन प्रयोग गरेर विद्यार्थी मूल्याङ्कन नगरिएको अवस्थामा कार्यलाई सरलीकृत गर्नुपर्ने अवस्था देखिएको छ ।

अब के गर्ने ?

उदार कक्षोन्नति र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन एउटै हो भन्ने मान्यता अधिकांश शिक्षकहरूमा रहेको पाइन्छ । यी दुवै कुरा फरक हुन् तर अन्तरसम्बन्ध रहेको छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको सिकाइ क्षमतामा सुधार गर्ने कुरालाई जोड दिन्छ भने उदार कक्षोन्नतिले विद्यार्थीको क्षमतालाई हेरी कक्षा चढाउने कुरामा जोड दिन्छ । उदार कक्षोन्नति गर्दा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सँगसँगै लैजानुपर्छ भनी विभिन्न शिक्षा आयोगका प्रतिवेदन र राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०६३ ले पनि भनेको अवस्थामा यसको कार्यान्वयन तह विद्यालयमा उदार कक्षोन्नतिका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन आवश्यक हुने भएकाले यसलाई सिकाइ प्रक्रियाको मुख्य अङ्गका रूपमा प्रयोग गर्न अनिवार्य गर्नुपर्छ । शिक्षकहरूमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनप्रतिको नकारात्मक धारणालाई अन्त्य गर्न निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप पनि एक मुख्य अङ्ग हो छुट्टै कुनै बोझ होइन भन्ने पक्षको महसुस गराउनुपर्छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षकहरूको वृत्ति विकाससँग जोडेर हेर्नुपर्छ । प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०६२ कक्षा (१-३) र प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०६५ कक्षा (४-५) तथा आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा (६-८), २०६९ मा धेरै मापदण्ड भए पनि कुनै एकका आधारमा विद्यार्थीहरूले सिक्नुपर्ने कुरा सिके नसिकेको पुष्टि हुनुपर्ने गरी मूल्याङ्कन गर्ने सुविधा दिनुपर्दछ ।

निष्कर्ष

रेजा लगाउने, अभिलेख राख्ने, रेजा प्रतिशत निकाल्ने, यसैका आधारमा उदार कक्षोन्नति गर्ने जस्ता कुरा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका महत्त्वपूर्ण अंश हुन् तर पूर्ण होइनन् । विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था पहिचानपश्चात् गरिने सुधारात्मक शिक्षण मुख्य कुरा हो । परम्परागत शैलीमा शिक्षण गर्ने प्रक्रियामा परिवर्तन गर्न र विद्यार्थी मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा सुधारात्मक शिक्षण गर्ने कुरामा शिक्षकहरूलाई सचेत गराउनेतर्फ तालिमहरूमा छलफल हुनुपर्दछ । तालिमहरूमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा औपचारिक तथा अनौपचारिक जुन साधन प्रयोग गरे पनि कुनै एक साधनको प्रयोगबाट विद्यार्थीले सिक्नुपर्ने कुरा सिके नसिकेको थाहा पाउने गरी मूल्याङ्कन गर्नेमा शिक्षकलाई प्रबोधीकरण गर्नुपर्दछ । त्यसैका आधारमा कमजोर विद्यार्थीलाई सुधारका लागि थप सिकाइका अवसर प्रदान गर्ने र उत्कृष्ट विद्यार्थीलाई स्तर नघटाउनका लागि थप प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई सबैले अपनत्व गरे जस्तै जबसम्म वास्तविक कार्यान्वयन कर्ता शिक्षकले अपनत्व ग्रहण गर्दैनन्, तबसम्म यस्ता तालिम, कार्याशाला र गोष्ठी बालुवामा पानी हाले जस्तै हुन जान्छन् । यस्ता कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता रहँदैन । विद्यार्थीहरूको उपलब्धिसँग शिक्षकको तलब सेवा सुविधा र वृत्ति विकास जोडी राम्रो गर्ने र नगर्ने शिक्षकविच विभेद गरेमात्र यसको प्रभावकारितालाई आत्मसात् गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

राष्ट्रिय शिक्षा आयोग (२०४९), राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन, केशरमहल काठमाडौँ

उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग (२०५५), उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन, केशरमहल काठमाडौँ

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०५६), निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन तालिम मोड्युल, सानोठिमी, भक्तपुर

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०५९), निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन परिचयात्मक पुस्तिका, सानोठिमी, भक्तपुर

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६३), प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, कक्षा (१-३), सानोठिमी, भक्तपुर

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६५), प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, कक्षा (४-५), सानोठिमी, भक्तपुर

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६९), आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम कक्षा (६-८), सानोठिमी, भक्तपुर

Singh, G.B. (2006). *CAS as an Interated System for Teaching Learning Teacher education*. NCED Bhaktapur.

Dhokal, R. C. (2006). *Effect of Continuous Assessment System on Mathematics Achievement at Grade Three*. Kathmandu Unpublish Thesis.